

Van de eeuwenoude joodse gemeenschap in Jemen, die begin vorige eeuw ruim 60.000 zielen telde, zijn nog 250 joden over. Naast bedreigingen door Huthi-rebellen en al Qaeda-extremisten zijn er ook problemen binnen de eigen gemeenschap. Rabbi Yahya peinst er echter niet over om te vertrekken: 'Wij zijn Jemenieten en we blijven hier.'

De laatste Jemenitische jood

Afgelopen december werd in Tourist City in Sanaa een auto met drie zwaar bewapende mannen aangehouden. Ze waren langs de beveiligde poort gekomen, hadden het imposante ontvangstgebouw gepasseerd en reden rondjes tussen de lage appartementsgebouwen in het groen, waar voornamelijk Aziatische *expats* en ambassade-medewerkers wonen. Tijdens het politieverhoor bekenden ze Huthi-rebellen uit de provincies Marib en al Jawf te zijn. Ze zochten Rabbi Yahya Yusuf Musa, de leider van een groep Jemenitische joden die in 2006 door de sjiitische¹ Huthi's verjaagd was uit al Saalim, een klein bergdorp in het noorden van Jemen, vlakbij de provinciale hoofdstad Saada.

Rabbi Yahya is anderhalf uur te laat. Haastig komt hij de ontvangstkamer van zijn huis binnen en pas als hij zijn hoofdhoek loswikkelt komen zijn zorgvuldig weggestopte zijlokken en zijn keppeltje tevoorschijn. Hij spreekt in het zware dialect van Noord-Jemen,

1) De moslims in Noord-Jemen zijn Zaidieten, een van de oudste sjiitische stromingen in het Midden-Oosten. Vanaf de 17de eeuw tot aan de revolutie halfweg de 20ste eeuw werden de heersers in Noord-Jemen uit vooraanstaande Zaidietische families gekozen. De aanvoerders van de Huthi-rebellen in het noorden, de broers Hussayn (†2004), Abdel Malik en Yahya, behoren tot een van deze vroeger vooraanstaande families.

luid en nadrukkelijk articulerend: 'We leven al generaties lang in vrede met onze moslimburen en we voelen ons Jemenieten, net als zij. Vier jaar geleden kwamen de Huthi-rebellen naar mijn huis en sommeerden ons binnen tien dagen te vertrekken, anders waren we er geweest. We hebben alles achtergelaten, zelfs onze heilige boeken, en zijn naar Saada gevlucht. Na drie maanden onderduiken in een hotel heeft president Abdullah Saleh ons zelf naar Sanaa laten brengen.' 'Met de helikopter', vult zijn 10-jarige dochter Nabila met glinsterende ogen aan.

Sindsdien bemoeit president Abdollah Saleh zich persoonlijk met het lot van de 65 joden van Rabbi Yahya's gemeenschap. Cynici zeggen dat hij met de bescherming van de paar honderd joden in zijn land een wit voetje wil halen bij de Verenigde Staten, die godsdienstvrijheid en het joodse volk immers zeer toegenegen zijn. Ook zou hij zich zo afzetten tegen de Huthi-rebellen. Die zijn fel tegen de invloed van de VS en Israël in het Midden-Oosten en in het verlengde daarvan verklaren ze de joden in eigen land ook dikwijls de oorlog.

Bij aankomst in Sanaa werden de bewoners van al Saalim in de betonnen flats van Tourist City ondergebracht. Ze krijgen elke maand een toelage van 180 euro per familie, aangevuld met eerste levensbehoeften, zoals meel, rijst en suiker en elke dag een kip. Twee maanden geleden kwam daar nog een fiks bedrag voor

Rabbi Yahya met zijn kinderen.

Sulayman Habib zit met zeven kleinkinderen, nu zijn schoondochter in het geheim naar Amerika is vertrokken.

werktuigen en materialen bovenop, zodat de mannen hun oude ambachten weer kunnen oppakken. De president kwam zelf in Tourist City langs om het goede nieuws te brengen.

Het Wezen Decreet

De joodse gemeenschap van Rabbi Yahya is samen met de gemeenschap van Raydah het laatste wat is overgebleven van de bloeiende joodse cultuur in Jemen. Aan het begin van de 20ste eeuw waren er nog meer dan 1100 joodse gemeenschappen, waar tussen de 60.000 en 80.000 joden woonden op een bevolking van 4 miljoen inwoners. Volgens de overlevering kwamen de joden 3000 jaar geleden in het gevolg van de Bijbelse koningin van Sheba mee om de zoon van haar en Salomo te onderwijzen.

Hun positie was ambivalent. Ze werden beschouwd als *dhimmi*, een religieuze minderheid die bescherming van de moslimmeerderheid genoot. In ruil daarvoor golden echter specifieke beperkingen en wetten. Joden betaalden bijvoorbeeld de *jizyah*, een speciale belasting, ze mochten niet paardrijden (wat overigens voor alle niet-krijgslieden gold), mochten geen wapens dragen, zoals de *jambiyya*, de Jemenitische dolk, en hun hoofdbedekking en kleding moesten bescheiden en onopvallend zijn. Daar stond tegenover dat ze de bescherming van de stam genoten, die garant stond voor hun veiligheid en het

'Wij zijn Jemenieten en blijven hier'

bloedwraakgeld betaalde als er een conflict was en die bijdroeg aan de bruidsschat van hun dochters.

Toen na de verdrijving van de Ottomanen eind 17de eeuw de eerste zaidietische heerser aan de macht kwam, verbande hij alle joden uit Sanaa naar Mawzaa, een stad aan de kust van de Rode Zee. Een jaar later keerden ze – waarschijnlijk om economische redenen – terug, maar ze mochten alleen buiten de stadsmuren wonen. Het in 1680 gestichte Qaal Yahud (Vlakte van de joden) is nog steeds een duidelijk herkenbare wijk in Sanaa, omdat de joodse huizen niet hoger dan 9 meter mochten zijn – veel lager dan de rijkversierde torenhuizen van hun moslimburen.

In de 18de eeuw werd een van de meest omstreden wetten voor de joden ingevoerd: het Wezen Decreet, dat het Jemenitisch gezag verplichtte joodse wezen te verzorgen en op te voeden als moslims. Deze wet was bedoeld om de kwetsbare positie van zwakkeren te beschermen en werd hernieuwd

onder Imam Yahya (1918-1948), die wordt beschouwd als beschermer van de joden.

Rijke regeringsbeambten, zoals rechters en leidende sjeiks, zorgden voor de adoptie en de islamitische opvoeding van deze joodse weeskinderen. Hoewel de wezen in goede families terecht kwamen waar ze hetzelfde werden behandeld als de eigen kinderen, was de wet vanwege de gedwongen bekering tot de islam zeer gevreesd onder Jemenitische joden. Soms werden meisjes op zeer jonge leeftijd aan familieleden of getrouwde mannen uitgetrouwelijk om aan het Wezen Decreet te ontkomen.

De wet gold vooral in Sanaa en het midden van Jemen, waar het centrale gezag het sterkst was. In de dorpen in het noorden en zuiden was het onderscheid tussen moslims en joden gering. Daar gold het tribale recht. Volgens dit recht kregen de joden een *wali*, een beschermheer, die met zijn familie en stam garant stond voor hun veiligheid en welzijn. Ook het onderscheid in kleding en huizen bestond hier niet.

Op adelaars vleugelen

Met het ontstaan van de staat Israël begon de actief gestimuleerde emigratie via de Palestine Office in Aden, betaald door Amerikaanse joodse organisaties. Tussen 1948 en 1950 vertrokken in operatie *Op adelaars vleugelen* meer dan 50.000 Jemenitische joden vanuit Aden naar Israël. Ook de ouders van de Nederlands-Jemenitische kunstenaar Daniel Levi waren hierbij.

Levi: 'Mijn ouders waren naïef. Ze vertrokken omdat iedereen in hun dorp vertrok. Ze woonden zeer afgelegen in de bergen in het noorden. Er was echter wel contact met de joodse gemeenschap in Sanaa. Toen ze hoorden dat het Beloofde Land – waarover ze elke dag in de Tora lasen – echt bestond, vertrok het hele dorp, een groep van zestig joden, te voet naar Aden, aan de Jemenitische kust. Die reis duurde een jaar. Alles, echt alles, lieten ze achter. Ook de Tenach, waarin alle bijzondere gebeurtenissen van de gemeenschap, zoals geboorte en huwelijk, bij de tekst van de dag waren geschreven. Mijn broertje was 3 jaar en mijn zusje 3 maanden.'

'Hun aankomst in Israël was een grote teleurstelling', vervolgt Levi, 'Ze werden in een kamp opgevangen waar ze jaren moesten wachten op officiële vestiging in Israël. De baby's werden in quarantaine in een speciale

Bruid Baradah
(met bloem, haar witte
jurk komt onder de
zwarte bedekking uit).

tent ondergebracht. Na enkele maanden waren er tientallen kinderen verdwenen. Dat is nog steeds een onopgelost schandaal in Israël, waarvoor zelfs een aanklacht bij het Internationaal Gerechtshof in behandeling is. Men denkt dat ze voor adoptie naar de Verenigde Staten en Europa zijn gesmokkeld. Mijn zus verdween ook, maar door de volhardendheid van mijn moeder werd ze in een ziekenhuis in Tel Aviv teruggevonden. Mijn vader was op een gegeven moment het wachten in de kampen zat. Hij was koper-slager en kon goed met zijn handen werken. Hij ging aan de slag in de bouw en na een jaar konden ze naar Herzliyya verhuizen.'

Een oom van Levi bleef achter in Jemen. Imam Ahmed, die Yahya in 1948 opvolgde, stond het vertrek van de joden alleen toe als een lid van de familie achterbleef om hun ambachten over te dragen op de moslim-buren. Levi: 'Toen we in 1996 terugkeerden naar mijn geboortedorp in Jemen, kwam er een beetje stiekem een oude ziekelijke man achter ons aan op het moment dat we het dorp verlieten. Hij bleek een neef van mijn moeder te zijn. Zijn vader bleef met zijn twee zonen als enige achter en toen het na 1952 steeds moeilijker werd om te vertrekken, is hij gebleven.' Levi zwijgt even en zegt dan: 'Toen hij overleed heeft mijn neef zich bekeerd tot de islam.'

Joodse bruiden

Abdollah uit de gemeenschap van rabbi Yahya in Tourist City heeft meer geluk dan de neef van Levi. Hij heeft een joodse bruid

Joodse zuster

In september 2008 stond in de *Ha'aretz*, een Israëlische kwaliteitskrant, het verhaal van Dorit Mizrahi, een joods-Jemenitische vrouw in Israël.

Ze vertelt dat haar grootmoeder Kamar de zuster is van Yahya al Iryani, de eerste president van Noord-Jemen. Tijdens een zware hongersnood in 1918 stierven de ouders van al Iryani, die toen nog Zekharia Hadad heette. Kamar was al uitgehuwelijkt en kon niet verhinderen dat haar jongere broer werd

geadopteerd door de rijke en respectabele moslimfamilie al-Iryani, die hem opvoedden alsof hij hun eigen zoon was. Kamar, die in de jaren dertig naar Israël emigreerde, herkende hem toen ze zijn foto's uit de krant zag en navraag ging doen bij achtergebleven familie. Om zijn positie niet in gevaar te brengen verzweeg ze zijn verhaal. De internetkrant *Yemenonline* verwees haar verhaal naar het rijk der fabelen.

In de piepkleine joodse gemeenschap is een groot gebrek aan huwelijkspartners – joodse bruiden zijn zeldzaam

gevonden in Rayda, de enige andere joodse gemeenschap in Jemen. Ze is die ochtend onder politie-escorte in Tourist City aangekomen. Rayda ligt 70 kilometer ten noordoosten van Sanaa en vlakbij de frontlijn met de Huthi-rebellen. Het landschap eromheen is droog en kaal en de stad zelf arm, zoals veel steden in het noorden. Er wonen nog zo'n 200 joden. Anders dan rabbi Yahya willen

velen van hen emigreren. Een jaar geleden werd de rabbi van de gemeenschap, Moshe Youssef Nahari, op klaarlichte dag doodgeschoten. De dader was een gepensioneerde luchtmacht-officier van het Jemenitische leger. Sindsdien zijn de joden uit Rayda bang.

Het huis van bruidegom Abdollah is vol vrouwen die meehelpen met de voorbereidingen. Op de stoep snijdt Sulayman Habib, die met de bruid uit Rayda is meegekomen, met vaardige hand een kip de hals door. 'We hadden een kosjere slager met certificaat', vertelt hij terwijl hij de dode kip aan een jongetje geeft. 'Sinds hij in het geheim naar Amerika is vertrokken, moeten we ons zo zien te redden.' In de ontvangstkamer rennen de meisjes in prinsessenjurkjes rond met zwarte hennabloemen op hun armen, de jongetjes in donkerblauwe kostuums met witte keppeltjes.

Na de aankomst van de bruid 's middags is die avond het echte feest in de veel te grote feesthal van Tourist City. De vrouwen zitten apart, een speciale vrouwenband zorgt voor muziek. Bruid Baradah troont in een witte jurk vol ruches op het verhoogde podium. Haar felrode lippen steken scherp af bij haar witgepoederde gezicht. Langs de kant zitten de oude vrouwtjes in traditionele zwart-fluwelen jurken uit Saada, hun haren oranje gekleurd met henna. Ze bekritisieren de gewaagde jurken van enkele moslimmeisjes, die zich als eerste op de dansvloer wagen.

Abdollah heeft geluk dat hij een geschikte bruid heeft gevonden. Want behalve moslim-extremisme is ook het gebrek aan huwelijkspartners een groot probleem in de piepkleine

Links: Bruidegom Abdollah

Onder: Bij de Joods-Jemenitische bruiloft van Abdollah en zijn bruid Baradah is extra bewaking geregeld.

joodse gemeenschap. Joodse bruiden zijn zeldzaam en ook nog eens extreem duur. 'Zo'n 240.000 Saoedische ryal (64.000 US dollar)', vertelt Suleyman. Voor veel joodse mannen is dit onbetaalbaar en de vrouwen, die steeds ouder worden voor ze trouwen, kiezen ten slotte ten einde raad voor een niet-joodse man. Ook Maryam, een achternichte van Abdollah, is niet joods meer. 'Mijn grootmoeder trouwde met een moslim', vertelt ze met een wegwerpgebaar van haar hand. 'Sindsdien is mijn tak van de familie jood af.'

Bloedwraak

De week daarna verkeert de provisorische slager Sulayman Habib in veel minder feest-

lijke omstandigheden. Ongemakkelijk zit hij op de grote leren bank in de kamer van al Marwani, de directeur van Dar al Salaam, een Jemenitische mensenrechtenorganisatie die bemiddelt in bloedwraakkwesities. Naast hem zit zijn 12-jarige kleinzoon Samih, die is meegekomen om te helpen met lezen en schrijven.

Sulayman is ten einde raad. Vijf jaar geleden raakte zijn zoon verwickeld in een bloedwraak nadat hij een neef van zijn vrouw doodschoot. Sindsdien is zijn zoon ondergedoken op een onbekende plaats. Diens zeven kinderen, tussen de 1 en 11 jaar, bleven achter bij hun moeder. En nu is de moeder twee weken geleden in het geheim naar de Verenigde Staten gesmokkeld. Zes families

uit Rayda gingen haar in de loop van 2009 voor. Haar zeven kinderen heeft ze zonder iemand iets te vertellen achtergelaten. Sulayman: 'Yanaa, de jongste, huilt dag en nacht, ze mist haar moeder verschrikkelijk.'

Hij zucht en vervolgt: 'Ik ben oud, ik kan geen zeven kinderen meer opvoeden. Ik begrijp niet hoe mijn schoondochter het land uit kon komen, want ik heb haar paspoort. Wie heeft gezorgd dat zij Amerika in kon?' Samih leest de naam voor van de organisatie die haar geholpen heeft: de International Catholic Migration Mission, via een contactpersoon in Turkije.

Sulayman peinst er niet over naar de centrale rechtbank te gaan; hij heeft veel meer vertrouwen in de rechtspraak van zijn stam. Misschien kan Dar al Salaam een brief van de president regelen die de veiligheid van zijn zoon garandeert. 'De enige oplossing is dat mijn zoon terugkomt. Nu hun moeder verdwenen is hebben de kinderen hun vader nodig.'

Ondanks de vele problemen in de joodse gemeenschap blijft rabbi Yahya optimistisch: 'Ik geloof dat wij joden een mooie en goede toekomst in Jemen tegemoet gaan. De tijden zijn nu moeilijk, maar of we nu joden zijn of moslims, zaïdieten of sunnieten, we zijn allemaal Jemenieten en we horen hier.' En dan begint hij met het opsommen van iedereen die hij wil bedanken, president Salih voorop. Want wie als piepkleine minderheid in een onstabiele omgeving leeft moet zijn beschermheren koesteren. •